

Ытык Нам ошоньор муударай санаата, Чабылхай Максиммыт инник ырата - Ылдыаабыт, эн хорсун олохун кылаата Ыгырар, угуйар үрдүккэ, сырдыкка.

Макар Жирков

Оччотообута оскуолаҥа кирэ илик оҕолор эттибит. Ылдыааны сылдыар ыалдыт, хоноҥо хоноҥо курдук саныырбыт. Аҕабыт киһи кэллээринэ үөрэрин, «убай Ылдыаа» дии эстигин ытыктаан ыгырарын оҕо таайыҥас сүрүлүнөн дьоммутугар олус чугас, күндү киһи буоларын сэрэйэрбит. Киһи хоноҥо киирээтүгэр күө-дьаа буолан элбэҥи көпсөтэллэрэ. Шыҥ дикхис эскадроны приамурских партизан», «Хайылар» дии ырыалары сөбүлээн ылыммылар.

Биир киһэ убай Ылдыаа балалайка, убайбыт Ганя скрипкаҥа оонньооннор нуучча-саха ырыаларын ыллаа-тылар, дьэиэтигэр үчүгэйкээн кэсир көрөн астынныбыт. Убай Ылдыаа биир киһини батыһыннаан, хоноҥолуу кэлэ. Киһэлэик хоноҥобут атаҕын тобугуттан илиилэринэн тардыстан олоҥорон, ыллаан-тоуйан барда. Олоҥхобут эбит. Биһиэхэ, хаһан да олоҥхо дииһи итэ илик оҕолорго, сонун, дикти буолла. Сөҕөтүгүн араас оруолу толорон дьүүһүр — биир киһи театра эбит. Дьоммут сотору-сотору: «Ное!», «Дьэ дуо!», дии астыналарын биллэрэллэр. Олоҥхобут остуоруйа сириг ойуулаата, аны кыыс бухатыр буолан, куолаһын уларыттан, онтон абааһы уола буолан, ыһытаан-хаһытаан барбытыгар биһиги салынныбыт, эппит сааһа аһыллан куттанныбыт. Түргэнник ороммутун була охсон угууан хаалыбыт. Кэлин сэрэйдэххэ, олоҥхобут Бөдүөтэ эбит. Ол курдук, Дьырыбына Дьырылыаҥа кыыс бухатыр — олоҥхобут куттанан, ситэ истибэтэхтэ. Сарсыарда эрдэ хоноҥобот барбыттар этэ. Аҕабыттан ыһыттыбыт: «Киһэ ити тугу туойда, хаһытааҥа?». «Оҕолор, ити олоҥхо дии. Саха дьонун ыра санаата, кэрэҥэ тардыһыта. Саха тыла муударайын, баайын көрдөрө олоҥхо», — дии хөрүйдээтэ. Оҕо сылдьан Таатта олоҥхобуттарын истибитим үчүгэйин. Биһиэхэ, Куһаран Ыл иһилигэр, ыалларга хоно сытан олоҥхолообуттара. Дьон махтанан сыарда мугууан эт, арыы тийээн ыһыттар.

Туун кууэлэбит аанын тонсуулар тыаһыттан уһугунум: «Аҕа, тонсуулар, тур. Адам кытаанах баайытык утуяа ытар. Онтон дьэ аанын сэтэгэн ыһыттыт:

- Кимигини?
- Ылдыаабын, Ылдыаабын.
- Кууэлэ аанын астым.
- Довдор, тээтэҥ баар дуо?

Уһугунар эрэ.

Аҕабын туруордум. Куукунара кириэн уоту умпаппака, чүмөчү уотун сырдыгар дьыһпирэн олоҥорон, сибигинээн көпсөтэллэрин дьиктиргин санаан баран, угууан хаалдым. Сарсыарда ийэм улахан саҕатыттан уһугунум:

- Оччотоо хайдах буолабыт? Сүөһүбүтүн-аспытын, дьэиэти-уопутун ырааран, оҕолорбутун сүгөн хоту күрүүбүт дуо?
- Адам оргууй, уоскутар саҕата:

- Дьэ, буоллахпыт, убай Ылдыааны наҕаппыттар, норуот өстөөҕө онорон эрэллэр. Эһигини хаарыһахтара, эрдэтинэ хоту көһүн дии бөөлүүн кэлэн сэрэгэн барда.

Дьомун көпсөтэллэрин ол саҕана өйдөөбөтүм. Ол сайынныгар Эдмундгэ көспүһүт. Адам гобсан управлюючайна, онтон «Жиганский» совхозу тэрийбитэ. Дойдубуттар кэлин төһүбүһүт.

Күһүн аҕабынаан куоракка киридибит. Массыынабыт Ленин болуосагыттан чугас, эргэ икки этэстээх мас дьэ таһыгар, тохтоото. Балачча буолан баран, адам биир киһилин кэлдилэр. Киһибит баһыыба-махтал этэн баран, киллэрбит кууллаах эппитин сүгэн барда.

- Аҕа, ити кимий?
- Убай Ылдыаа улахан уола — Ылдыаа. Оҕо эрдэхситтэҥ билсэбит.

УБАЙ ЫЛДЬАА

Адам кэли даҕаны кэһи тынан эт-арыы киллэрэ этэ. Кэлин толкуйдаан баран ыһыттыт:

- Аҕа, убай Ылдыаа дии кимий? Киһи тылын истэр, убастыыр киһи этэ дии. Намга киһини тоҕо ким да актыбатый, хаһан да суруллубатый?

- Убай Ылдыаа — Илья Егорович Винокуров. Улахан, сүдү киһи. Онорбут үтүгэ умнуллуу суоҕа. Аата ааттаныа. Партия обкомун секретарынан үлэһир кэмигэр, дьон хоргуйууттан өлүүтүн быһыабыта. Барахан ырыылар тарбанааларын аччаппыта. Саха сиригэр тимир суол кэлигин туруорсубута. Саха государственнай университетин, сир баайын үөрэтэр институту астарбыта. Чурапчылары дойдуларыгар хотуттан төһөлөрүн көтүллээбит. Туруорсан, Москваҥа аналлаах медицинский хамыһыһа — профессордар Саха сиригэр сэллик, ис тиибэ, саһар уонна трахома — барахан ырыылар теһэ элбэхтэрин, тарбаныларын иһийбиттэрэ. Хамыһыһа түмүгүн анал программа оҥотторон, үп-харчы көрдөрөн-анатан, куоракка сэллиги үөрэтэр, эмигир ЯНИИТ, трахоманы эмигир диспансер аһыллыбыттара. Оройуон аайы сэллиги эмигир саҕа баллыһалары астарбыта. Саха дьонун сибит ыарыы — сэллик, хараҕа суох буолуу биллэ аҕыһаата, — дии миэхэ, медучилище устудьуонугар, быһааран бирдэ.

- Биһигини, Софроновтар аймаҕы, быһаабыт, ыарахан кэмнэригэр өрүһүйүт-Илья Егорович Винокуров буолар.

- Ол хайдах? Хаһан буолбутай, аҕа?

- Ол гражданский сэрри саҕана. Булунга Ылдыаа билэҥнэ түбэспэт. Улгу кырбаан, сарсыарда дьаһайыах буолан утуйбуттар. Ылдыаа дьолугар, туһуну харабыла Софронов Никиитэ, эн эһэг орто быраата, анамытыт. Ылдыаа нэһиллэ бөтүхтээн: «Никиитэ, уута

аҕал эрэ», — дии көрдөспүт. Никиитэ уу иһэрдибит: «Довдор, Никиитэ, биһиги, биһир талҕаһа оҕолоро, биһиргэ улаанпыт-үөскээбит ыаллы олоһуһуптут, аймахтыыбыт даҕаны. Эн хайдах бу дьонго тиксэн хаалыҥ? Эһигин көрөн соһуйдум». Никиитэ: «Бырааппын Ыукууһу, уон аҕыс эрэ саастаах оҕоһу, Никольскайга бэриин, саатын ууна турдаҕына, саабыланан төбөтүн хаһа охсубуттара... Ол дьулаана, ыһырга сүр этэ. Ол абакабар, истээһиң бу дьонго кыттыспытым».

Ылдыаа киһитигэр Сэбиэскэй былаас туһунан, бэриннэххэ амнистия диин уураах баарын быһааран кэспэбит. Ол туун Никиитэ Ылдыааны таһыннаан, сыардыан күрэтэн көбиспит. Өлөр өлүүтүн быһаабыт. Кэһи Никиитэ амнистияланан дойдубуттар төһүбүтэ. Софроновтары бандыыт аймахтара аатырдан, атаҕастаһын буолтута. От оттуту хотуһаларын, бурдук ыһар баһыһаларын, сүөһүлэрин-астарын күһүнүн колхуоса былдыабыттара. Дьоммут кысаан, олоҥор түүлбэлэриттэн көһөн, Куонда Кириэскэ кириэн олохсуйбуттара. Куоластыр быраан быһыллан, оҕолору оскуолаҥа ылтаахтара. Никиитэ куоракка кириэн, убай Ылдыаа ааттан харыскал сурук суруттаран таһаарбыта. Онтон ыла туораты тохтообута. Оскуолаҥа хойутаан кирибипит. Быраатым Ганя, балтым Ааныс, бары оскуоланы туйгунук бүтэрбипит. Ордук ахсаанга, саха-нуучча тылларын суруйууттар дьобурдаахпытын итэ-билэ сылдьан, убай Ылдыаа сүбэтинэн, киһи көпсөтөн, гобсаанга суочтууан кирибипит. Орто, үрдүк партиянай үөрэҕи бүтэрэн, балтым Ыурбаҕа культура отделын бухгалтера, быраатым Ганя — саха театрын кылаабынай бухгалтера, мин народнай контуруол председателэ буоллубут. Урукку гобсаан управлюючайыгар, Ленин уорданаах Ядрихинский бухгалтера, махтанабыт. Киһи биһигини суока-уочука үөрөспүтэ-такайбыта. Үөрэхтэһин, үлэһит дьон буоларбытыгар убайыт Ылдыаа дурда-хаһа буолан көмүскээн, сүбэлээн-амаһан көмөһүтүт, өһөгө элбэх. Онтон аҕын, ким оскуолаҥа үөрэттэй, үлөҥ ылыһа бандыыттар сыдыаннарын? Көмүтүк өһөхтө, буор балаһаммар олоҥор адам курдук Нам ыалларыгар, тэриһтөлөргэ атынан уу баһан, аһахтын ииттэн олоҥор эппит.

Карл Маркс аатынан колхуоска, кэлин Хатын Арыс совхозка дойдум дьонго кэлэн: «Салай», — дии ыгырмаллар. Буолуммалпын, санаам буолбат. Бу көмгэ дьылы КГБ доһуруостуур. Ким биллибэт киһи: Софроновтар быллыргыны ахтан, аймаҕы уөбөн, хаһа да суруйдулар. Сарэйдэххэ, буруйдаах адам кыра быраата — Дьон Софронов кыһа тутар буолуо. Эдэригэр кыһыл комсомол аатыран, суостана-суодалана сылдыбыта. Баайдартан баайдарын былдыыр анал үлэлээтэ, дьонго өскө барбыта буолуо. Баайын былдыхтан атаҕастаммыт киһи ньохотторо буолуо. Эн итин киһиэхэ да көпсээмэ, экирэтэ сылдыахтара», — адам көпсөһүн түмүктээтэ.

Убай Ылдыаа үбүлүөйүн сылынан, киһи аатын Софроновтар аймах ааттарыттан истигини санаан-ахтан аһабыт уонна киһи олоһут олоҥор, онорбут үтүгүн хаһан да умнуохтут суоҕа. Кэһи үчүчүлүгэр кэспэһит, тириэһит.

Ырыаа ылланан, тойукка туойуулан,

Ыллыктаах ыччаппыт, Ылдыаабыт айхаллан!

Албаһын үйөҥ үс саха баарына,

Аатырынан аар-саарга эн, Саха саарына!

Быраас Роман СОФРОНОВ